

J. TIPNER

PUNAARMEE
EESTI VÄEOSADE
VÕITLUSTEEST

(1917 — 1920)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

A-21661 III

J. TIPNER

PUNAARMEE
EESTI VÄEOSADE
VÕITLUSTEEST

(1917—1920)

45127

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1957

Tsaari-Venemaa majanduse üldisel kasvamisel ja arenemisel olid küllaltki silmapaistval kohal Baltimaad (eriti Eesti ja Läti). See oli tingitud nende asendist Venemaa mereteedel arenenud kapitalistlikku Läände, soodsaist meresadamaist, samuti niisuguse suure tööstuskeskuse nagu Petrogradi lähedusest. Nagu paljudes teistes Venemaa piirkondades, nii etendas ka Eesti tööstuse arenemisel küllaltki tähtsat osa väliskapital.

Suuremaiks tööstuslinnadeks Eestis olid Tallinn ja Narva, kus 1917. aastal oli ligi 60 000 töolist. Samal ajal muutusid need linnad ka eesti proletariaadi ja kehvatalurahva revolutsioonilise liikumise ja revolutsioonilise võitluse peamisteks keskusteks.

Nagu igal pool Venemaal, nii tuli ka eesti töölistel taluda julma ekspluateerimist ja rõhumist. Tööpäeva pikkus ulatus 13—15 tunnini, tööliste elamutingimused olid halvad, eriti Narvas, kus nad elasid peamiselt kitsais kasarmuis ja barakkides. Kreenholmi Manufaktuuri tööliste palk oli näiteks 1916. aastal keskmiselt: naistel 95 kopikat — 1 rubla 10 kopikat, meestel 1 rubla 20 kopikat — 1 rubla 40 kopikat päevas. Toiduainete hinnad aga samal ajal tunduvalt kasvasid. Näiteks loomaliha maksis 52 kopikat ja sealiha 60 kopikat nael. Mitmekordselt olid kasvanud ka tööstuskaupade hinnad. Talumatult raskete elutingimuste tõttu toimusid reas kohtades Eestis juba 1916. aastal streigid, milledeks nõuti palga tõstmist, tööpäeva lühendamist, tööliste julmale kohtlemisele lõpu tegemist.

Parem ei olnud Eestis ka laialdaste talurahva hulkade olukord, kelle põhimassi moodustasid maata sulased, kehvikud ja väikerentnikud. Neid olid sajandeid rõhunud mitte ainult kulakud — «hallparunid», vaid veelgi suuremal määral ka saksa parunid-mõisnikud. Viimaseile kuulus enamik maid ja metsi. 1917. aastal oli Eestis üle 1000 mõisa, kelle valduses oli peaaegu 2,5 miljonit hektarit ehk umbes 60 protsenti kogu kasutatavast ning seejuures kõige pare-

mast maast. Mõisates töötas üle 100 000 põllutöölise, kelle elu oli poolorjalik virelemine.

Need asjaolud, s. o. kahekordne rõhumine ja maanälg, samuti tsaaritsšinovnikute kõikjal yalitsev omavoli viisidki Eesti külas klassivastuolude üldise teravnemiseni ja klassi-võitluseni, selleni, et tohutud maata ja vähese maaga talupoegade hulgad asusid revolutsiooniteele, võitlusse tsarismi, mõisnike ja kulakute vastu. Juba 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajal olid rohkem kui pooled Eesti maakondadest haaratud talupoegade revolutsioonilistest väljaastumistest tsarismi ja mõisnike vastu. Maaproletariaadi ja poolproletaarlaste näol leidis eesti tööliklass endale ustava liitlase.

Eesti proletariaadi ja kehvtalurahva võitlus oli alati ajalooliselt kõige tihedamini seotud Venemaa proletariaadi ja vene marksistide üldise võitlusega, mida juhtis V. I. Lenin. Eestis tegi selles suunas suurt ja väsimatut tööd üks Lenini võitluskaaslasid — M. I. Kalinin, kes revolutsioonilise tegevuse pärast oli aastail 1901—1904 Tallinna asumisele saadetud. Tema rajas Eestis ka bolševistliku organisatsiooni alused.

Laialdaste töötavate hulkade revolutsioneerumise väga tähtsaiks ja soodustavaiks tegureiks Eestis Veebruarirevolutsiooni ja seejärel ka Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni eel olid:

1. Suurima ja otsustava proletaarse keskuse, Petrogradi vahetu lähedus, kelle revolutsioonilist mõju oli siin alati ning väga selgesti tunda.

2. Balti laevastiku sõjalaevade ja ranniku väeosade viibimine Tallinnas, kelle revolutsiooniliselt meelestatud madrustega oli Tallinna bolševikel pidev ning tihe side.

3. Bolševike poolt arendatud revolutsiooniline töö Põhjarinde armeeades, eriti XII armees, kes asus tol ajal Eestile kõige lähemal.

4. Saksa imperialistliku armee sissetung aastail 1915—1916 Baltimaale vallutuslikel eesmärkidel. Sakslastelt oli tööliste ja talupoegade hulka oodata ainult veelgi rängemat orjust ja viletsust.

Veebruarirevolutsioon Eestis toimus peaaegu ilma verevalamiseta. Kuuldused tsaarirežiimi kukutamisest ja revolutsiooni võidust Petrogradis jõudsid Tallinna juba 28. veebruaril. Suurtes vabrikutes töölised katkestasid töö, algasid miitingud. 27. ja 28. veebruari Petrogradi ajalehti Tallinnas saada ei olnud. Tööliste, madruste ja soldatite meeoleolu oli äärmiselt pinev. Tsaarivõimud hoidsid vägesid kasarmuis, meremehi aga laevadel. Madruseid ei lastud juba neljandat päeva maale. Bolševike ridades arutati võitlusplaani, et järgida Piiteri tööliste eeskuju, kes olid kukutanud tsaarivõimu. Samasuguses pingelises olukorras möödus 1. märts. Pöördeliseks päevaks kujunes 2. (15.) märts, mil kõigis vabrikuis ja tehaseis jäi töö seisma, kõikjal toimusid stiihilised tööliste ja meremeeste miitingud ja demonstratsioonid. Vaatamata ohvitseride keelule võtsid madrused vastu otsuse koos töölistega välja astuda. Turuplatsil toimus massiline miiting. Sealtsuundusid töölised sadamasse, kus seisis sõjalaevad «Admiral Makarov», «Bogatör», «Oleg», «Rjurik», «Andrei Pervozvannõi» jt. Töölised korraldasid sadamas miitingu. Ohvitseride katsed hoida meeskondi laevadel nurjusid, ja paari tunni jooksul läksid peaaegu kõik Tallinna reidil viibinud sõjalaevade meremehed maale. Mõned reaktsioonilised ja madruste poolt kõige rohkem vihatud ohvitserid tapeti. Sadamast liikusid töölised koos madrustega linna, et vabastada poliitilised vangid. Osa demonstrante peatus Dankovi polgu kasarmute juures, kus nendega ühinesid ka revolutsiooniliselt meelestatud soldatid. Kõik poliitilised vangid vabastati, «Paksu Margareeta» vangla aga süüdati põlema. Seejärel suundusid ülestõusnud ohranka hoone juurde Pikas tänavas, kubermangu vangla juurde Vene tänavas ja Toompeale «Pika Hermanni» vangla juurde. Vanglad, politsei- ja sandarmivalitsus, pristavi- ja kohtukantseleid rüüstati. Vana võim hävitati, võimu võttis enda kätte revolutsiooniline rahvas.

Kuid nagu kõikjal Venemaal, nii kujunes ka Eestis kaksvõim — nõukogude võim ja Ajutise Valitsuse komissari võim. Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogus olid enamuses esseerid ja menševikud. Bolševistlik organisatsioon Tallinnas oli sellal veel väikesearvuline (kõigest ligi 300 partei liiget) ja tugev mõju oli esseeridel, eriti lae-

vastiku ranniku väeosades. Revolutsiooni kaitseks loodi «rahvamiilits», kuid see muutus peatselt mitte revolutsiooni, vaid kodanluse kaitsmise relvaks. Tartus organiseeriti üliõpilasmiiilits, kes võttis relvad ära politseit ja sandarmiväelt. Osa relvi anti bolševistliku organisatsiooni liikmete relvastamiseks. Kuid ka Tartu miilits sattus peatselt kodanluse mõju alla. Enamikus Eesti linnades ja piirkondades olid «rahvamiilitsa» organiseerijaiks kodanluse ja kokkuleppeparteide esindajad. Ainult Narvas, kus miilits loodi peamiselt töölistest, oli see kogu aeg tööliste ja soldatite saadikute nõukogu mõju all ning allus tema korraldustele. Narva Nõukogu omakorda oli bolševistliku organisatsiooni mõju all.

Tallinnas loodi samuti ka vabriku-tehase miilits, keda juhtisid küll bolševikud, kuid kes oli väikesearvuline ja pea-aegu ilma relvadeta.

Tekkis ilmne vajadus luua Petrogradi eeskujul revolutsiooni kaitseks massilisem tööliste relvastatud organisatsioon — Punakaart.

Esimene otsus Punakaardi loomise vajaduse kohta võeti vastu 10. (23.) aprillil 1917 Tallinna bolševistliku organisatsiooni üldkoosolekul. Selles otsuses räägitakse relvade soetamise vajadusest kõigile partei liikmeile, kellest aja jooksul pidi kujunema Punakaardi põhituum. Bolševike partei liikmete relvastamise vajadust kinnitas ka 16.—17. (29.—30.) aprillil 1917 toimunud VSĐT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide esimene konverents.

22. aprillil (5. mail) 1917 otsustas Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu bolševike tungival nõudmisel luua Tallinnas Punakaardi. Kuid juba 27. aprillil seesama nõukogu, saanud teada Petrogradi Nõukogu eita vast seisukohast Punakaardi organiseerimise küsimuses, tühistas oma otsuse.

See aga ei viinud bolševikke segadusse ja töö partei liikmete relvastamisel jätkus. Juba 1. mai demonstratsioonist Tallinnas võttis osa rühm relvastatud töölisi — bolševike partei liikmeid.

Kreenholmi Manufaktuuri tööliste miitingul 1917. aasta 12. juulil, millest võttis osa ligi 7000 inimest, esines V. Kingissepp ettekandega poliitilisest olukorrast Petrogradis, bolševike seisukohast ja tööliklassi poliitilistest ülesannetest. Sellel miitingul püstitas V. Kingissepp Punakaardi viivitamata organiseerimise küsimuse. Töölised toe-

tasid üksmeelselt V. Kingissepa ettepanekut, ja Narva bolševikud hakkasidki pärast miitingut end Punakaarti registreerima.

Samasugused otsused tööliste relvastamise kohta võeti vastu paljudes Tallinna ettevõtetes ja teistes kohtades Eestis. Kuid tegelikult viidi neid bolševistlike ja töölisorganisatsioonide otsuseid ja nõudmisi ellu äärmiselt aeglaselt. Suuri raskusi tekkis ka Punakaardi rühmade ja salkade otsesel organiseerimisel. Menševistlik-esseerlikud nõukogud ja kodanlikud kohalikud omavalitsused olid tööliste relvastamise vastu, sest nad kartsid töölisi. Samuti esines üksikuid vigu, sealhulgas ka Tallinna ja Narva bolševistlikes organisatsioonides. Peamine viga seisis selles, et alahinnati laialdaste töölishulkade relvastamise vajadust. Nii Tallinnas kui ka Narvas — neis otsustavais revolutsioonilistes keskustes — võeti Punakaarti ainult bolševike partei liikmeid, jättes kõrvale parteitute tööliste laialdased hulgad. Kui Tallinnas sellest veast peagi aru saadi ja viga parandati, siis Narvas kestis see peaaegu kuni Oktoobrirevolutsioonini.

See asjaolu ning esile kerkinud raskused relvastamise, instruktorite kaadri valiku ja ettevalmistamise jm. küsimustes lükkasid paratamatult edasi üleminekut Punakaardi massilisele organiseerimisele.

Juulisündmused Petrogradis, kus Ajutise Valitsuse korraldusel avati tuli revolutsioonilise demonstratsiooni pihta, avaldasid kiiresti mõju ka Eestis. Kodanlus ja tema leeri üle läinud menševikud ja esseerid tundsid end võitjatena. Algas töölisorganisatsioonide rüüstamine ja bolševike jälitamine. Bolševistlikud ajalehed «Kiir» ja «Utro Pravdõ» suleti. Rida väljapaistvaid bolševikke vahistati ja heideti vanglasse. Oli ilmne, nagu seda märkis ka V. I. Lenin, et revolutsiooni rahulik periood oli lõppenud, algas võitluse periood, heitluste ja plahvatuste periood. Oli jäänud ainult üks tee — võtta võim jõuga, kukutades Ajutise Valitsuse. Loosung «Kogu võim nõukogudele!» tuli ajutiselt maha võtta.

Hoolimata jälitamisest seisis eesti bolševikud, kelle eesotsas olid niisugused väljapaistvad revolutsioonilised tegelased, nagu V. Kingissepp, J. Anvelt, H. Pöögelmann, I. Rabtšinski, J. Sihver jt., uutes ja keerukates tingimustes eelseisvate revolutsiooniliste ülesannete kõrgusel. Eesti bolševikud viisid järjekindla ja hoolika tööga ellu partei

VI kongressi otsuseid, valmistades töölisklassi ja tema liitlast — kehvtalurahvast — ette sotsialistlikuks revolutsiooniks. «Kiire» asemel hakati välja andma uut ajalehte «Tööline», suletud «Utro Pravdõ» asemel hakkas aga peagi ilmuma venekeelne ajaleht «Zvezda». Talurahva jaoks andsid bolševikud välja spetsiaalset ajalehte «Maatamees». Eesti bolševistliku organisatsiooni read kasvasid kiiresti. Kui 1917. aasta märtsis oli Tallinnas kõigest ligi 300 partei liiget ja aprillis 1300 liiget, siis 1917. aasta augustiks, kui toimus VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide teine konverents, oli Tallinna bolševistlik organisatsioon kasvanud 3182 liikmeni, neist 2926 olid töölised. Narva parteiorganisatsioon kasvas 400 inimeselt 1917. aasta aprillis 783 inimeseni sama aasta augustis. Tugevad bolševistlikud organisatsioonid olid Kunda tsemenditehases (ligi 400 inimest), Aseri tsemenditehases (152 inimest) ja Sindi tekstiilivabrikus. Tartu parteiorganisatsioon kasvas võrdlemisi aeglaselt, 1917. aasta aprillis oli selles umbes 50 inimest, mais — 111 ja augustis — ligi 130 inimest. Alles pärast läti polgu saabumist Tartusse hakkas parteiorganisatsioon läti polgu ja eesti tagavarapataljoni sõjaväelaste arvel kasvama mõnevõrra kiiremini.

Edukalt toimus ka nõukogude bolševiseerumine. Sellele aitas suuresti kaasa niisugune sündmus, nagu Kornilovi mäss ja selle likvideerimine relvastatud tööliste ja revolutsiooniliste soldatite poolt vene bolševike juhtimisel. Juba neil päevil abistasid eesti töölised ja toetasid igati revolutsioonilist Petrogradi. Sellal seisid Narva raudteel kasakapolkude ešelonid, keda kontrrevolutsiooniline juhtkond kavatses kasutada revolutsiooniliste jõudude mahasurumiseks Petrogradis. Bolševistliku organisatsiooni juhendi kohaselt haakis masinist kaks vedurit lahti ja viis need Narva jaama, jättes ešelonid ilma veduriteta.

Kogu 1917. aasta juulit ja augustit tähistasid Eestis tööseismajätmised ja poliitilise iseloomuga streigid. Rohkesti streike esines ka põllutöölise ja sulaste hulgas maal. 1917. aasta juuli lõpus läbi viidud nõukogude ümbervalimised lõppesid paljudes kohtades bolševike täieliku võiduga. Näiteks Tallinna sadamas, kus varem oli tunduv esseeride mõju ja kus eelmistel valimistel moodustasid pooled valitud deputaatidest esseerid, olid seekord kõik nõukogusse saadetud 8 deputaati bolševikud. Bolševistliku agitatsiooni läbi viimiseks teistes linnades ja töölisrajoonides sõitsid Tallin-

nast välja bolševistliku organisatsiooni silmapaistvad esindajad. Narvas töötas pikemat aega V. Kingissepp, valmistades Narva töölisi ette sotsialistlikuks revolutsiooniks.

1917. aasta 13.—15. augustil Tallinnas toimunud maata ja vähese maaga talupoegade konverentsi delegaadid, kes esindasid 40 000 sulast ja kehvtalupoega, järgnesid täielikult bolševikele.

Suuresti abistasid eesti bolševikke Petrogradi bolševikud-eestlased, keda oli 1917. aasta augustis 423 partei liiget. Nende delegaadid võtsid osa eesti bolševike konverentside tööst, jagades nendega oma revolutsioonilisi kogemusi.

Nii läksid eesti bolševistlikud organisatsioonid sotsialistlikule revolutsioonile vastu tugevnenuna ja monoliitseina ning neid toetasid tööliste ja kehvtalurahva laialdased hulgad.

Kornilovi mässu ajal ja selle likvideerimise päevil revolutsioonijõudude poolt aktiveerisid eesti bolševikud ka Punakaardi organiseerimise tööd. Nad taotlesid üha järjekindlamalt tööliste relvastamist. Kuid olulist edu saavutati vähe, sest kodanlik ajutine «valitsus» takistas igati neid nõudmisi rahuldama. Näiteks 1. (14.) septembril 1917 otsustas Tallinna Nõukogu Täitevkomitee taotleda garnisoni juhtkonnalt tööliste relvastamiseks 1500 lahingupüssi, 100 õppepüssi, 1000 revolvri, ühe kuulipilduja ja padrunit saamist. Kuid seda otsust ellu ei viidud, garnisoni juhtkond keeldus seda täitmast.

Ei saa muidugi öelda, nagu oleksid punakaardirühmad enne Oktoobrit olnud täiesti relvadeta. Relvi hangiti mitmesugusel viisil, eriti neist väeosadest, kus olid tugevad revolutsioonilised soldatikomiteed ja bolševistlikud rakukesed. Kuid need allikad kandsid siiski juhuslikku iseloomu.

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni eelõhtut tähistas Eestis, eriti Tallinnas, Narvas ja Tartus, rida tööliste, madruste ja soldatite massilisi väljaastumisi Ajutise Valitsuse vastu. Juba 1917. aasta septembrist läksid nõukogud kõikjal uuesti bolševike kätte. Proletaarsed hulgad koos madruste ja soldatitega nõudsid reeturliku Ajutise Valitsuse kukutamist, areteeritud bolševike partei juhtide vabastamist, kogu võimu üleminekut tööliste ja talupoegade kätte.

1917. aasta 27. septembril (10. oktoobril) toimus Tallinnas Kadrioru lossis Tallinna ja Eestimaa nõukogude, polgu-, roodu- ja laevastikukomiteede, Ametiühingute Keskbüroo ja töölisvanemate keskkomitee ühine istung. Koosolek

võttis üksmeelselt vastu bolševike poolt esitatud resolutsiooni, milles analüüsiti poliitilist olukorda. Koosolek nõudis kogu võimu üleminekut tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte ning teatas oma valmisolekust toetada nõukogusid kõigi vahenditega. Ühine istung lõppes «Marseljeesi» laulmisega ja hüüetega: «Maha sõda!», «Maha Ajutine Valitsus!».

Selle istungi tähtsusest kirjutas ajaleht «Tööline»: «Selle üleüldise ühise koosoleku tagajärjeks on, et terve revolutsiooniline sõjavägi ja töölistehulk, Peterburist algades läbi Soomemaa ja Eestimaa ühise revolutsioonilise v a e h u l g a sünnitab, kes iga silmapilk valmis on ühist tegevust avaldama revolutsiooni äraandjate vastu.» Ajaleht «Zvezda» kirjutas seoses selle koosolekuga: «Kogu Põhjarinne koos Balti laevastikuga, kaasa arvatud Soomemaa, moodustab revolutsioonilise rõnga Petrogradi lähistel... See rõngas mitte ainult et kaitseb Petrogradi korniilovluse või keerenskluse eest, vaid, kui osutub vajalikuks, võib omalt poolt saata Petrogradile abi, kuna tema käsutuses on lahingu- ja transpordivahendid...»

15. oktoobril 1917 toimus Tartus läti polgu ja eesti tagavarapataljoni soldatite võimas demonstratsioon. Nad astusid välja loosungite all: «Kogu võim nõukogudele!», «Nõuame viivitamatult demokraatlikku rahu!», «Sõda lossidele, rahu hurtsikutele!» jt.

Ei saa muidugi märkimata jätta ka seda vastupanu, mida osutasid revolutsioonijõududele eesti kodanlus, tema ajutine «valitsus» ja tema teenrid — kokkuleplased. Rahvahulkade petmiseks kasutasid nad kõiki vahendeid: demagoogiat, valet ja laimu. Loodi terve rida kodanlik-natsionalistlikke organisatsioone, nagu: Maapäev, Eesti Liit, «seltskondlikud komiteed», kes jutlustasid klassihuvide «ühtsusest», soovist luua «sõltumatu» Eesti, sellest, nagu ei oleks eesti töörahvas veel «küps» sotsialistlikuks revolutsiooniks, jms. mõttetust. Kõiki neid ja nendetaolisi «argumente» ja mangumisi paljastasid bolševikud väsimatult ja järjekindlalt. Kuid eesti kodanlusel läks juba 1917. aasta algul Petrogradi Ajutise Valitsuse ja kokkulepliku Petrogradi Nõukogu otsesel toetusel ja abil korda asuda eesti rahvuslike polkude formeerimisele, lootes neilt kaitset revolutsiooni vastu. Vaatamata bolševike korduvatele protestidele ei õnnestunud rahvuslike polkude formeerimist seisma

panna, ja hiljem, eriti Eesti okupeerimise ajal sakslaste poolt, etendasid mõned neist väeosadest reaktioonilist osa.

Eriti suure tähtsusega relvastatud ülestõusu otsesel ettevalmistamisel oli 11.—13. oktoobril 1917 Petrogradis toimunud Põhjapiirkonna nõukogude kongress. Sellel kongressil viibisid ka Tallinna, Narva ja Tartu bolševike delegaadid. Tallinna delegaat Ivan Vassiljevitsš Rabtšinski teatas kongressil Tallinnas valitsevast võitlusmeeleolust ja ühines võimu viivitamata nõukogude kätte ülemineku nõudmisega. Kongressi delegaate tutvustati V. I. Lenini kirjaga, milles bolševike partei juht andis otsese juhendi mitte viivitada ülestõusuga. Lenin nimetas ülestõusu otsustavate keskuste hulgas ka Tallinna. Baltimaad pidid kindlustama revolutsioonilise Petrogradi tagalat Lääne imperialistide eest ja Saksa imperialismi otsese ohu eest.

12.—14. (25.—27.) oktoobril 1917 Tallinnas toimunud Eestimaa nõukogude teine kongress järgnes täielikult bolševikele. Kongressi 34 delegaadist olid 24 delegaati bolševike partei liikmed. Narva, Tartu, Rakvere ja Viljandi linn saatsid kongressile ainult bolševikud. Esseerid (9 inimest) sattusid kongressile ainult Tallinnast, kuid nad olid oma partei vasaku tiiva esindajad ja toetasid kongressil bolševike resolutsioone. Menševikke esindas kongressil vaid üks delegaat, kuid ka see, olles veendunud oma lootuses, laotas käsi ja lahkus. Bolševike resolutsioonid võeti kongressil vastu ühel hääl.

Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ning Tallinna Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee ühisel istungil 22. oktoobril (4. novembril) 1917 loodi Petrogradi eeskujul ja eelmisel päeval sm. J. M. Sverdlovilt saadud instruksiooni põhjal 40-liikmeline Sõjaline Revolutsioonikomitee eesotsas I. Rabtšinskiga. Ülestõusu üldjuhtimine pandi V. Kingissepale.

23. oktoobril (5. novembril) hõivas Sõjaline Revolutsioonikomitee punakaardisalkade ning revolutsiooniliste madruste ja soldatite abil kõik tähtsad punktid Tallinnas ja võttis need oma kontrolli alla. Mingisuguseid relvastatud kokkupõrkeid sealjuures ei toimunud. Kindluse suurtükipolgu raskesuurtükid suunati raudteejaamadele ja kasakapolkude kasarmutele. Kasakapolgud olid just äsja saabunud Tallinna, et siit Kerenski äranägemisel välja astuda revolutsioonilise Petrogradi vastu. Tallinna reidil viibivad sõjalaevad seati lahinguvalmis. Nad läksid täielikult üle revolüt-

siooni poole ja olid valmis kaitsma teda mitte ainult Tallinnas, vaid ka Petrogradis, kui selleks saadakse kutse. Kõik teised väeosad, kes juba varem paiknesid Tallinnas, teatasid samuti oma valmisolekust alluda Sõjalise Revolutsioonikomitee otsustele.

Nende abinõude läbiviimisega läks võim Tallinnas tegelikult Sõjalise Revolutsioonikomitee, s. o. nõukogude kätte.

Kerenski tegi korduvalt katseid saata siit kasakaväeosi Petrogradi revolutsiooni vastu. Kuid need katsed paralüeeriti eesti bolševike poolt ja revolutsiooni relvastatud jõududega.

25. oktoobril (7. novembril) 1917 loeti Tallinna Nõukogu istungil ette Kerenski telegramm, mis oli kinni peetud. Selles nõudis ta kahe kasakapolgu saatmist Tallinnast Petrogradi. Kuid bolševike poolt tarvitusele võetud abinõude tõttu ei läinud korda neid polke ära saata. 29. oktoobril (11. novembril) 1917 saatis kindral Duhhonin Kerenskile telegrammi olukorra kohta rindel, milles öeldakse, et Kerenski ei saa loota abiväge Eestist ja Lätist. Telegrammis kirjutati: «Sõjaline. Salajane. 29. oktoobril. Olukord rindel on järgmine: Põhjas XII armees lahkusid lätlaste positsioonidelt ja suundusid tagalasse Valga, Volmari ja Võnnu linna hõivamiseks. Kuigi Tallinnas väljaastumisi ei olnud, ei saadud 13. ja 15. Doni polku Petrogradi saata, sest bolševikud keelasid ähvardusega neile veereva koosseade andmise. Mulle teadmata põhjustel ei osutanud need polgud aga otsustavust kas või lähimate jaamadeni jõudmiseks, et väljaspool Tallinna piirkonda rongile pääseda...» («Krasnõi Arhiiv», 24. kd., lk. 83—84.)

Rida säilinud dokumente räägivad selgesti väeosade palavast poolehoiust revolutsioonile.

Näiteks 29. oktoobril 1917 garnisoni madruste ja soldatite miitingul Tallinnas võeti vastu järgmine resolutsioon: «Meie, soldatid ja madrused, oleme valmis Petrogradi Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu esimesel kutsel relvadega käes astuma igasuguste kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste vastu ja need maha suruma...»

Eesti tagavarapataljoni soldatid Tartus teatasid: «Meie, kokkukogunenud, eesti tagavarapataljoni sõjamehed, toetame kõigi vahenditega tööliste ja soldatite saadikute nõukogude võimu... On vaja otsekohe sõlmida vahele, mille kestel tuleb sõlmida rahu. On vaja viivitamata maa üle

anda maatameestele ja sisse seada tööliskontroll tööstuse üle, — ainult selles peitub revolutsiooni võit...»

Uue revolutsioonilise võimuga ühinesid ka 3. eesti polgu soldatid Tallinnas. Seltsimeeste J. Sihveri, H. Suuderi ja teiste bolševike poolt organiseeritud miitingul 27. oktoobril (9. novembril) 1917 võeti vastu järgmine resolutsioon:

«Meie, Tallinna eesti polgu soldatid, avaldame oma rõõmu sel puhul, et revolutsioonilise rahva enamuse etteotsa asusid revolutsioonilised tööliste, soldatite ja talupoegade nõukogud. Meie toetame uut revolutsioonilist rahvavalitsust ja aitame tal rahva nõudmisi ellu viia...»

Tartus läks võim nõukogude kätte 25. oktoobril (7. novembril) 1917. Võimu viivitamata haaramiseks said Tartu bolševikud otseselt partei Keskkomiteelt Petrogradist salajase juhendi. 25. oktoobril hõivati linnas kõik tähtsamad asutused (telegraaf, telefoni- ja raudteejaamad jt.). Sõjaline Revolutsioonikomitee saatis läti polku ja eesti tagavarapataljoni oma komissarid. Väeosade juhtkond allus vastupanuta uuele võimule.

Narvas kehtestati nõukogude võim 26. oktoobril (8. novembril) 1917. Kohaliku garnisoni väeosad Narvas ja Narva-Jõesuus (285. tagavarapolk ja 17. Tšernigovi husaaripolk) läksid tervenisti üle revolutsioonilise võimu poolele.

Mõne päeva jooksul kehtestati nõukogude võim kõikjal Eestis. Tehastes ja vabrikutes organiseeriti tööliskontroll. Mõisnike maaomandus likvideeriti, kõik mõisnike maad kuulutati rahva omanduseks ning anti üle vallanõukogude ja mõisate sulastekomiteede korraldusse.

Pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu võttis tema relvastatud kaitse — Punakaardi organiseerimine laialdase ulatuse. Tööliste relvastamine linnades ning kehvtalupoegade ja sulaste relvastamine maal oli vajalik sellepärast, et kodanlus ja saksa parunid-mõisnikud avaldasid üha aktiivsemat vastupanu. Tallinnas näiteks keeldus nõukogude võimule allumast Maapäev, kes kujutas endast kontrrevolutsiooni keskust. 17. novembril aeti Maapäev jõuga laiali. Relvastatud jõudu tuli rakendada ka maavalitsuse laialisaatmisel. Kodanluse, mõisnike ja kulakute vahel hakkas üha selgemini välja kujunema poliitiline blokk, kes alustas mitte ainult relvastatud mässukatsete organiseerimist, vaid üritas ka läbirääkimisi välismaiste imperialistidega abi saamiseks väljastpoolt.

1917. aasta novembris loodi Tallinnas Punakaardi staap ja peagi organiseeriti punakaardisalgad kõigis linnarajoonides ja suuremates tööstusettevõtetes. Nende organiseerimise ja relvastamisega tegelesid väsimatult V. Kingissepp, J. Anvelt, R. Vakman, I. Rābtšinski, R. Vennikas, K. Maier jt. Edukamalt lahendati nüüd ka Punakaardi töölistesalkade ja -rühmade relvastamise küsimust. Esimene suurem partii relvastust — 1000 vintpüssi ja rohkesti padruneid — õnnestus saada 2. detsembril 1917 Tallinna merekindluse ladudest. Selleks ajaks loodi punakaardisalgad ka Tallinna mereväebaasi väeosades ja mõnedel Balti laevastiku laevadel. Need salgad kuulusid niisuguse tugeva meremeeste revolutsioonilise organisatsiooni korraldusse, nagu Tsentrobalt, ja nad säilitasid tihedad sidemed Punakaardi Tallinna staabiga. 1917. aasta detsembris ja hiljem õnnestus mõnede punakaardisalkade juurde luua ka kuulipildujajaod. Hulgaliselt vintpüsse ja laskemoona saadi Tartu seltsimeestelt, kus tööliste ja soldatite saadikute nõukogu oli pärast Oktoobrirevolutsiooni muutunud kohalike väeosade relvaladude täieõimuliseks peremeheks. Neid relvi jagasid eesti bolševikud isegi soome seltsimeestega.

Narvas algas Punakaardi massiline organiseerimine 1917. aasta novembri keskel. Sellesse läks peale tööliste peaaegu täies koosseisus varem organiseeritud miilits. Punakaardisalkade aktiivseiks organiseerijaiks Narvas olid seltsimehed Žarnovetski, A. Peis, Narva tööline J. Tõnison jt.

Tartus oli juba 1917. aasta juulipäevil relvastatud enamik bolševistliku organisatsiooni liikmeid ja mõned aktiivsed parteitud töölistes. Juba teisel päeval pärast nõukogude võimu kehtestamist loodi Tartus Punakaardi organiseerimise komitee. Algul ei olnud selle tegevus küllalt aktiivne, punakaardirühmades võis tähele panna suurt võitlejate volavust, kuid parteiorganisatsiooni abiga see puudus likvideeriti. Punakaardisalgad hakkasid kasvama, organiseeriti sõjalisi õppusi, mis toimusid 2—3 korda nädalas äärelinnades. Punakaardi organiseerijate hulgas Tartus tuleb märkida niisuguseid seltsimehi, nagu Andres Vink (langes lahingus interventide vastu Põhjarindel 1918. aasta sügisel), Rudolf Kipasto, August Lukin, Karl Sõkutaja, Anton Sisask ja paljud teised.

Punakaardi read kasvasid ja tugevnesid nüüd iga päevaga. Tallinnas oli tema ridades 1917. aasta detsembris

üle 2000 inimese, Narvas ligi 300, Tartus 200—220 inimest, Haapsalus ja Läänemaal 250 inimest, Rakveres ja Virumaal umbes niisama palju. Punakaardisalku ja -rühmi loodi ka külakehvikulist ja põllutöolistest maal. Näiteks Harjumaal Kuimetsa vallas oli 1917. aasta detsembris organiseeritud 26-meheline punakaardisalk, kuhu miilitsast olid üle läinud 10 inimest kuue vintpüssiga. Viljandimaal Heimtali mõisas oli 1918. aasta 3. jaanuaril 20 punakaardiväelast jne. Mittetäielikel andmetel kuulus 1918. aasta veebruari algul Eestis Punakaarti umbes 5000 sõjaväelisel organiseeritud töölist.

Eesti Punakaart kasvas ja tugevnes võitluses reaktsiooni ja kontrrevolutsiooni vastu.

Kodanlus; mõisnikud ja kulakud ei saanud muidugi leppida uue, tööliste ja talupoegade võimuga. Reas kohtades püüdsid nad isegi organiseerida mässulist tegevust revolutsioonilise võimu vastu. Relvastatud mässu katse leidis aset näiteks 1917. aasta novembris Tartus, kus selle initsiaatoriks oli kurikuulus Jaan Tõnisson. Mässu sõjaliseks juhtimiseks saabus kohale polkovnik A. Tõnisson grupi teiste kontrrevolutsioonilisel meelestatud ohvitseridega 1. eesti polgust. Nad kavatsesid ohutada nõukogude võimu vastu välja astuma Tartu eesti tagavarapataljoni. Saanud andmeid kontrrevolutsionääride kavatsustest, kuulutas Tartu Nõukogu Täitevkomitee linnas välja sõjaseisukorra ja tugevdas linna tähtsamate asutuste ja punktide kaitset. Kontrrevolutsionääride kavatsused nurjusid. Eesti pataljoni soldatite absoluutne enamik keeldus sellest nõukogudevastastest demonstratsioonist osa võtmast. Kodanlusel läks korda sellele vaenulikule demonstratsioonile kaasa haarata ainult umbes kaks roodu soldateid ja õppekomando, kuid ka need jooksid relvastatud punakaardiväelasi kohates paanikas laiali. Kohale jäi ainult väike grupp õppekomandost, kuid ka selle pidid ärahirmutatud ohvitserid kasarmusse tagasi viima. Revolutsioonilise korra taastamisest Tartus võttis osa ka Tallinnast saabunud punakaardisalk eesotsas V. Kingissepaga. Reaktsioonilistelt elementidelt võeti ära rohkesti relvi. Relvad võeti ära ka eesti tagavarapataljoni õppekomandolt, nõukogudevastase väljaastumise juhid eesotsas A. Tõnissoniga areteeriti ja anti revolutsioonilise kohtu kätte, mis organiseeriti kohapeal. Kuid kohus kohtles neid revolutsiooni avalikke vaenlasi äärmiselt leebelt: nad vabastati pärast seda, kui olid

andnud «ausõna», et nad edaspidi ei võta osa võitlusest nõukogude võimu vastu. Nagu teada, oli A. Tõnisson hiljem üheks kõige julmemaks eesti tööliste ja revolutsionääride timukaks ja kägistajaks.

Kontrrevolutsioonilise mässu katse leidis 1917. aasta detsembris aset ka Viljandis, kus kodanlus ja «hallparunid» kavatsesid õhutada nõukogude võimu vastu üles tõusma seal paiknevat eesti ratsaväepolku, mis oli komplekteeritud peamiselt kulakute poegadest ja teistest rikkaste klasside võsudest. Kuid Tallinnast kohale saabunud tugev punakaardisalk O. Rästase juhtimisel kihutas kulaklik-valgekaartlikud mässajad laiali ja revolutsiooniline kord taastati. Kohapeal leiti rohkesti relvi ja laskemoona, mida valgekaartlased olid kogunud selleks, et teostada oma vaenulikke kavatsusi revolutsioonilise võimu vastu.

Taolisi mässulise tegevuse katseid esines ka 1. eesti polgus Haapsalus ja 4. eesti polgus Viru maakonnas.

1917. aasta 11. detsembril sooritasid Virumaal Püssi vallas kohalikud parunid ja kulakud metsiku kallaletungi rühmale punakaardiväelastele. Kallaletung pandi toime öösel, kui punakaardiväelased puhkasid ega olnud ette valmistatud vastulöögiks. Selle tagajärjel tapeti seltsimehed Mihkel Aitsam, Jüri Kalmus ja Rudolf Imberg, raskesti sai haavata punakaardiväelane Georg Soovares. Nagu uurimisel kindlaks tehti, olid parunid ja kulakud sellele terroristlikule aktile äraostmise teel ja helde tasu lubamisega kaasa tõmmanud ka mõned 4. eesti polgu 10. roodu soldatid. Viimased tunnistasid hiljem, et nad tegutsenud teadmatusest ja viina mõjul, mida neile parunid ja kulakud enne olid jootnud, pealegi oli neile lubatud maksta veel igapähele 300 rubla. Kuid lubatud raha nad ei saanud, sest pärast kuritöö toimepanemist olid parunid neid hüljanud ja kadunud teadmata kuhu.

Need ja mõned teised taolised sündmused tõendasid, et klassivaenlased, eriti mõisnikud ja kulakud, aktiveerisid oma vaenulikku tegevust revolutsiooni vastu. Peagi sai teatavaks, et nad olid salaja sõlminud sidemed Saksa armee ülemjuhatusega, paludes sellelt abi revolutsioonilise võimu mahasurumiseks. See asjaolu sundis Eestimaa Nõukogude Täitevkomiteed kuulutama balti parunid lindpriiks. Selle abinõu elluviimiseks mobiliseeriti kogu eesti Punakaart. Areteeritud parunid saadeti välja Nõukogude Venemaa kaugematesse piirkondadesse, kogu nende vara konfis-

keeriti ja anti üle kohalike nõukogude ja mõisate sulastekomiteede korraldusse.

Nõukogude valitsuse dekreediga 16. (29.) detsembrist 1917 läks kogu võim sõjaväes üle soldatite nõukogude ja komiteede kätte. See oli esimeseks sammuks vana armee demokraatiseerimise ja Punaarmee loomise teel.

Uue armee organiseerimine vormistati lõplikult Rahvakomissaride Nõukogu dekreediga 15. (28.) jaanuarist 1918, millele oli alla kirjutanud V. I. Lenin.

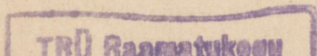
Sellesse aega kuulub ka esimeste Punaarmee eesti allüksuste formeerimise algus. Tallinnas oli ette nähtud formeerida 3. eesti rahvusliku polgu baasil uus Punaarmee polk. Mõned Punaarmee allüksused õnnestus luua ka Tartus ja Narvas. Kuid see töö katkes seoses 1918. aasta veebruaris alanud Saksa okupatsiooniga Baltimail.

Sakslaste pealetung, mis algas 1918. aasta 18. veebruaril kogu rindel, oli ähvardavaks ohuks noorele Nõukogude vabariigile. 18. veebruaril 1918 vallutasid sakslased Dvinski (Daugavpils), 20. veebruaril saatsid nad dessandi maale Saaremaal, Hiiumaal ja Muhus, hõivasid Haapsalu ja jätkasid liikumist Tallinna suunas. Risti ja Riisipere jaama rajoonis toimus lühike lahing, mida pidas sakslaste suurte jõudude vastu Balti laevastiku meremeeste ja eesti punakaardiväelaste väike salk.

Keila rajoonis avaldasid sakslastele tugevamat vastupanu punakaardiväelaste ja Punaarmee esimeste eesti allüksuste ühendatud jõud. Keila lahing 23. veebruaril 1918 on läinud eesti töötava rahva relvastatud võitluse ajalukku saksa imperialistlike vallutajate vastu ühe kõige eredama leheküljena. Hambuni relvastatud saksa jõukudele anti esimene väarikas vastulöök. Paljud eesti tööliklassi mehised pojad andsid selles ebavõrdses võitluses oma elu. Vapralt võitles ning langes selles lahingus tulihingeline revolutsionäär, Tallinna tööliste tütar Alice Tisler.

Samal päeval, s. o. 23. veebruaril 1918 andsid noore Punaarmee esimesed väeosad Saksa vägedele tugeva hoobi Pihkva all. Sakslaste edasiliikumine Petrogradi suunas pandi seisma.

See päev — 23. veebruar 1918 — on saanudki Suure

Eesti kommunistlike väeosade komandöride kursuste esimene lend 1918. aastal (keskel istub Eesti Sõjaväevalitsuse juhataja sm. Jaan Anvelt).

Oktoobri võitude võimsa kaitsja — Punaarmee sünnipäevaks.

Sakslaste ülekaalukate jõudude surve all taandusid eesti tööliste ja talupoegade relvastatud salgad lahinguid pidades. 22. veebruaril 1918 vallutasid sakslased Valga, 24. veebruaril — Võru ja Tartu. 25. veebruaril jõudsid sakslased Tallinna. Pealinna nõukogude asutused ja osa punakaardiväelasi evakueerusid sõjalaevadel Helsingi. Teine osa punakaardiväelasi taandus Rakverre ja edasi Narva suunas. Sompa ja Jõhvi jaama rajoonis ning Narva lähistel toimus 1918. aasta veebruari lõpus ja märtsi esimestel päevadel palju ägedaid lahinguid Saksa vägedega. Eesti tööliste relvastatud salgad koos Balti laevastiku revolutsiooniliste meremeeste ja Petrogradi töölistega osutasid sakslastele visa vastupanu. Kohati läksid need võrdlemisi väikesed ja puudulikult relvastatud tööliste ja madruste salgad isegi üle vasturünnakule, sundides tugevate ja hästi relvastatud saksa regulaarväeosade edasilükkumist peatuma. Lahingus Sompa jaama rajoonis näiteks sundis punakaardisalk tugeva sakslaste rühma taganema, saades neilt pärast hoobi andmist 2 kuulipildujat ja palju vintpüsse. Selle vasturünnaku sooritasid punakaardiväelased selleks, et vabastada sakslaste poolt vangivõetud väike punakaardiväelaste-putiilovlaste salk. Kuid seda ei õnnestunud teha. 18 töölisest-putiilovlastest läks korda päästa ainult kaks. Neli putiilovlast olid langenud poolteist tundi kestnud ebavõrdses võitluses sakslastega. Ülejäänud 12 seltsimeest oli sakslaste poolt vangi võetud ja elajalikulult tapetud Rakveres, kuhu nad olid viidud avalikuks hukkamiseks.

Viimane lahing sakslastega toimus 1918. aasta 3. märtsi õhtul juba Narva otsestel lähistel, mille tõttu sakslased ei saanud siseneda linna. Kuid otsustavaks vastupanuks ei jätkunud enam jõudu. Selleks ajaks olid Narva jäänud ainult väikesed punakaardirühmad, kes tegutsesid hajutatult, ilma ühise juhtimiseta. 4. märtsil sisenesid sakslased Narva. Nagu teada, jõustus sel päeval Nõukogude Venemaa ja Saksamaa vahel sõlmitud Bresti rahuleping.

Ägedais lahinguis saksa imperialistlike vallutajate relvastatud salkadega näitasid eesti töötajad suurt mehisust ja kangelasikkust. Nad kaitsesid kuni viimase võimaluseni oma kallist nõukogude võimu. Need lahingud andsid eesti töölistele ja talupoegadele esimese karastuse eelseis-

vaiks pikaajalisteks lahinguteks kodusõja aastail, kus eesti punased sõjamehed koos teiste Punaarmee paljurahvuse-
liste väeosadega kindlalt ja mehiselt kaitsesid meie suurt
Nõukogude kodumaad tema rohkearvuliste välis- ja sise-
vaenlaste vastu.

II

Taandunud Nõukogude Venemaa territooriumile, asusid eesti bolševikud viivitamata Punaarmee eesti väeosade organiseerimisele.

Helsingis 1918. aasta veebruari lõpul ja märtsi algul loodud eesti sõjameeste salk võeti alates 5. märtsist Petrogradis formeeritud Punaarmee väeosade varustamisele, 13. märtsil 1918 aga läks see salk sm. Podvoiski korraldusel Punaarmee 1. korpuse koosseisu.

Punaarmee eesti väeosade edasiseks plaanipäraseks formeerimiseks valiti 12-liikmeline sõjanõukogu. Sinna kuulusid seltsimehed Aleksander Reimets, Karl Kanger, Karl Maier, Alfred Tuur, Mihkel Kulbach jt.

Nõukogude vabariigi rahulik periood lõppes varsti. Nagu teada, alustasid välismaised imperialistid juba 1918. aasta esimesel poolel Nõukogudemaa vastu relvastatud interventsiiooni, mida toetati kontrrevolutsiooniliste mässudega sismaal. Inglise ja prantsuse imperialistid saatsid Põhjas maale dessandi, vallutasid Arhangelski ja Murmanski. Jaapani militaristid saatsid oma väed maale Vladivostokis ja hõivasid Primorje. Põhja-Kaukaasias hakkasid nõukogude võimu vastu tegutsema valged kindralid Kornilov, Aleksejev ja Denikin. Doni ääres õhutasid mässu kindralid Mamontov ja Krasnov. Suurt ohtu Nõukogude vabariigile kujutas endast inglise ja prantsuse imperialistide poolt organiseeritud tšehhoslovakkia korpuse mäss Volga keskjooksul ja Siberis.

Partei, surematu Lenini juhtimisel, kuulutas kogu maa sõjaleeriks ja kujundas tema majanduse ümber vastavalt sõja vajadustele.

Vaatamata riigi raskele olukorrale ja Punaarmee noorusele anti vaenlasele vääriline vastulöök. Kindral Krasnov tõrjuti minema Tsaritsõni juurest ning paisati Doni taha. Denikini tegevus lokaliseeriti, kindral Kornilov aga sai surma lahingus. Mässulised tšehhoslovakid ja esseerlik-

valgekaartlikud jõugud kihutati välja Kaasanist ja Simbirskist ning tõrjuti Uraalini.

Lahinguis vaenlaste vastu Punaarmee kasvas ja mehistus.

Helsingis ja Petrogradis formeeritud eesti väesalgast kujundati peatselt Punaarmee esimene regulaarne eesti väeosa — Üksik Eesti Kommunistlik Pataljon, kuhu kuulus 1000 meest.

Vastavalt 29. mail 1918 saadud korraldusele laaditi eesti pataljon ešelonidesse Ida- (Uraali) rindele saatmiseks, kuhu ta asuski teele 31. mail.

Idarindel võttis Üksik Eesti Pataljon osa rohkearvulistest rasketest lahingutest valgekasakate vastu Miassi, Zlatousti, Kuzinski, Njaze-Petrovski, Šalja jaama ja Vagulki rajoonis ning mõnes teises punktis. Neis lahingutes, eriti Njaze-Petrovski ja Šalja jaama rajoonis, näitasid eesti sõjamehed suurt revolutsioonilist vastupidavust ja mehisust. Kordagi ei taganenud nad arvuliselt ülekaaluka vastase eest, võtsid temalt saagiks relvi ja muud lahinguvarustust.

1918. aasta oktoobris saabus Idarindele Petrogradis formeeritud teine eesti pataljon, mille baasil kujundati 1. Tallinna Eesti Kommunistlik Polk.

1918. aasta 25. novembril, kui eesti sõjameestel Idarindel seisis ees ärasaatmine Narva alla oma kodumaa vabastamiseks, andsid Uraali bolševikud neile aulahingulipu. Idarinde III armee juhataja käskkirjas on sel puhul öeldud: «... Rinnete ülemjuhataja korraldusel sai eesti pataljon uue ülesande ja lahkub III armee vägede koosseisust. Eestlaste pataljon saabus rindele juunis ja astus lahinguisse. Sellest ajast on pataljon kõigest lahinguoperatsioonidest osa võtnud. Palju raskeid lahinguid on eestlased läbi teinud. Palju verd on nad ohverdanud revolutsiooni kaitseks. Pataljoni tegevus läheb meie võitude ajalukku paljude hiilgavate lehekülgedena. III armee sõjanõukogu on teiega, seltsimehed eestlased, ja on õnnelik, et võib teile lahkumise puhul üle anda punalipu, mille kingib teile bolševike Uraali komitee teie vakra võitluse eest rohkearvulistes lahingutes Uraali väljadel.»

1918. aasta mais alustati Tartu Eesti Kommunistliku Polgu formeerimist endistest Tartu-Putilovi salga punakaardiväelastest ning osaliselt Rakvere, Narva Kreenholmi ja mõnedest teistest punakaardisalkadest. 1918. aasta

augustis võttis Tartu polk aktiivselt osa kulaklik-valgekaartliku mässu likvideerimisest Moloskovitsõ, Vruda ja Volossovo rajoonis. Selle ülesande täitis polk täielikult ning lühikese ajaga. Mõni päev hiljem saadeti Tartu polk Põhjarindele inglise ja prantsuse imperialistide vastu, kus ta osa võttis paljudest lahingutest imperialistlike vallutajate purustamisel. Eduka lahingutegevuse eest sai polk Putilovi tehase (nüüdne S. M. Kirovi nimeline tehas Leningradis) töolistelt punalipu.

Üheaegselt Tartu polguga formeeriti Narva Kommunistlik Polk ning septembris-oktoobris formeeriti Petrogradis ja Jamburgis (nüüdne Kingissepp) 2. Viljandi Eesti Kommunistlik Polk.

1918. aasta sügisel muutus seoses revolutsiooniga Saksa maal järsult poliitiline olukord neis Nõukogude Venemaa piirkondades, mis olid sakslaste poolt okupeeritud. Eesti töötav rahvas, kes oli tunda saanud rohkesti häda ja viletsust, pöördus Nõukogude Venemaa poole abi saamiseks. Saksa vägede lahkumisega Baltimaadelt tekkis oht, et Eestimaa kas otseselt okupeeritakse või igal juhul orjastatakse inglise ja ameerika imperialistide poolt, kellega eesti kodanlus pidas avalikke läbirääkimisi.

Vastuseks sellele eesti proletariaadi üleskutsele eraldas Nõukogude valitsus, eesotsas V. I. Leniniga, vastava arvu relvastatud jõude. Nende hulgas olid ka eesti kommunistlikud väeosad, kes koondati Narva alla. Pihkva ja Ostrovi alla koondati Punaarmee läti väeosad oma kodumaa — Läti vabastamiseks.

28. novembril 1918 algasid Narva vabastamise operatsioonid, kus sel ajal viibisid peamiselt Saksa väed. Neist lahinguist võtsid Punaarmee eesti väeosadest osa Tartu polk sm. Lillakase juhtimisel, Viljandi polk sm. K. Kangeri juhtimisel ja 2. eesti patarei. Palju eestlasi oli 1. ja 2. piirivalvesotnjas, samuti dessantsalga koosseisus, mida juhtis sm. V. Puss.

Lahing kestis kogu päeva ega vaibunud ka öösel. Raske ülesanne oli antud 2. Viljandi polgule, kes sooritas läbi soode ja metsade vaevarikka retke, forsseeris Narva jõe ja haaras Narva lõunast. Polk kandis suuri kaotusi surnute ja haavatutena, kuid täitis oma ülesande. Punaste ootamatu ilmumine tagalasse sundis sakslasi ja valgekaartlasi kiiresti linnast lahkuma. Selles lahingus langes kangelasena ka Eestimaa Sõjalise Revolutsiooninõukogu liige Jaan Sihver.

Eesti Revolutsioonilise Kaitsepolgu võitlejaid 1919. aastal.

29. novembril 1918 oli Narva täielikult vabastatud. Linna töötajad võtsid oma vabastajaid vastu vaimustusega.

Samal päeval, s. o. 29. novembril 1918, saadeti relvastatud jõudude ülemjuhatajale V. I. Lenini allkirjaga järgmine telegramm:

«29/XI

Koos meie vägede edasiliikumisega läände ja Ukrainasse luuakse ajutisi nõukogude piirkonna valitsusi, kelle ülesandeks on kindlustada nõukogusid kohtadel. Sellel asjaolul on see hea külg, et ta võtab Ukraina, Leedu, Läti, Eesti šovinistidelt võimaluse tõlgitseda meie vägede liikumist kui okupatsiooni ja loob soodsa õhkkonna meie vägede edasiliikumiseks. Ilma selle asjaoluta satuksid meie väed okupeeritud piirkondades võimatusse olukorda, ja elanikkond ei võtaks neid vastu kui vabastajaid. Arvestades seda palume anda vastavate väeosade juhtkonnale juhtnöörid selle kohta, et meie väed igati toetaksid Läti, Eesti, Ukraina ja Leedu ajutisi nõukogude valitsusi, kuid mõistagi ainult nõukogude valitsusi.

Lenin.»

Eestis sai niisuguseks ajutiseks nõukogude valitsuseks Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu, mis moodustati Narvas 29. novembril 1918, eesotsas seltsimeeste J. Anveldi ja H. Pöögelmanniga. Selle aktiga ja samal päeval Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt välja antud manifestiga kuulutati eesti kodanlik ajutine «valitsus» tagandatuks, kogu võim Eestis läks üle Eesti nõukogude valitsuse kätte. Maa, vabrikud, tehased, raudteed ja kõik loodusvarad kuulutati töötava rahva omanduseks. Manifest kutsus töölisi, maata ja vähese maaga talupoegi, kõiki linna- ja maatöötajaid üles igati tugevdama Eesti Nõukogude Vabariiki, kiiremini puhastama ta territooriumi saksa orjastajatest ja nende käsilastest — eesti kodanlikest avantüristidest ja valgekaartlastest.

Pärast Narva vabastamist hakkasid Punaarmee eesti väeosade read kiiresti kasvama paljude sadade vabatahtlike arvel. Lahingute käigus formeeriti punane eesti ratsaväepolk ja suurtükiväe allüksused ning täiendati jalaväeosasid. Punaarmee kohtas kõikjal rõõmsat vastuvõttu, töötajate laialdased hulgad suhtusid temasse kui oma vabastajasse ja tõelisse kaitsjasse. Pealetung arenes edukalt. 1918. aasta 9. detsembril vabastati Jõhvi, 16. detsemb-

ril — Rakvere, 24. detsembril — tähtis raudteesõlmpunkt Tapa. Punaarmee liikus Tallinna suunas. Eesti lõuna- ja keskosas vabastasid Punaarmee väeosad ajavahemikul 1918. aasta 1. detsembrist kuni 21. detsembrini Petseri (2. detsembril), Võru (8. detsembril), Valga (17. detsembril), Tartu (21. detsembril) ning liikusid Paide ja Pärnu suunas. Kodanluse võimutsemise alt vabastatud piirkondades loodi nõukogud ja külakehvikute komiteed. Uute, rahvavõimu organite organiseerimisele aitasid aktiivselt kaasa Punaarmee väeosade komandörid ja poliitlised. Valgetest vabastatud piirkondades muutus elu iga päevaga üha normaalsemaks. Hakkasid töötama nõukogude asutused, koolid, vabrikud ja tehased.

Poliitiline olukord Eesti pealinnas — Tallinnas — kujunes samuti Punaarmee kasuks. Pärast Saksa vägede lahkumist aktiveerus tunduvalt töölisorganisatsioonide tegevus. Laialdaste töölishulkade ja kõigi linna töötajate nõudmisel valiti 15. detsembril 1918 Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu. Siin tegutses väsimatult eesti bolševike juht Viktor Kingissepp, kes oli saabunud illegaalselt Tallinna juba 1918. aasta novembris.

1919. aasta jaanuari esimestel päevadel olid Punaarmee väeosad Tallinnast 25—30 kilomeetri kaugusel ja linna vabastamine oli päevade küsimus. Tallinna töötajad ootasid seda kannatamatusega.

Kuid eesti kodanlusel läks korda saada välismaistelt imperialistidelt tunduvat abi nii inimkontingentide kui ka relvastuse näol. Tallinna reidil seisis Inglise eskaader, Soomest saabus mõni tuhat meest hästi relvastatud vägesid. Punaarmee väeosad, kes olid rohkem kui kuu aega olnud lakkamatuis lahinguis reas rindelõikudes, ei suutnud enam alustada otsustavat ründetegevust ja olid vastase värskete jõudude survel sunnitud taanduma. Reservide vähesus ja nende kaugelasumine sundis Punaarmeed 1919. aasta jaanuari algul alustama Eestist üldist taandumist. Ainult Eesti lõunaosas võtsid lahingud visa iseloomu ja kestsid vahelduva eduga kuni 1919. aasta mai teise pooleni.

Sellesse lahingute perioodi kuulub ka mõnede Punaarmee uute eesti väeosade formeerimine, sealhulgas 3. (hiljem 5.) eesti kommunistlik polk, 6. eesti polk, eesti tagavarapolk, 4. eesti suurtükiväepatarei jt. 1919. aasta veebruaris-mais peatasid eesti väeosad, kes algul ühendati brigaadiks, seejärel aga kahebrigaadiliseks diviisiks, koos teiste Puna-

5. Eesti Kommunistlik Kütipolk rännakul Marienburgist rindele (1919. a. veebruaris).

armee väeosadega valgete pealetungi Pihkva ja Võru suunas, seejärel pidasid ägedaid ja lakkamatuid lahinguid Läänerinde Petseri ja Võru lõigus.

Sel perioodil võeti ette kolm üldpealetungi, mis viisid valge-eestlaste ja valgesoomlaste väeosade üldisele demoraliseerumisele neis rindelõikudes. Eesti vabastamise perspektiiv muutus uuesti reaalseks. Ebakindel oli ka valge-eestlaste tagala, nagu seda kinnitasid niisugused sündmused kui töötajate relvastatud ülestõus Muhus ja Saaremaal, ülestõus eesti tagavarapataljonis Tartus ja mõned teised. Rindel leidis aset valge-eestlaste armee sõdurite ulatuslik vennastumine Punaarmee sõjameestega.

Kuid sel perioodil kerkis esile uus oht — Judenitši valgekaartlike jõukude pealetung Petrogradile. See asjaolu sundis VII armee juhatust paiskama Pihkva lõigust tunduva osa vägesid Petrogradi ja Oudova rindelõiku. Pihkva rindelõiku jäänud väeosad, kes olid pikaks veninud rindejoonel harvalt paigutatud ja ilma reservideta, said nüüd pidada ainult kaitselahinguid. Kuid siin toimus veel üks küllaltki oluline ja ühtlasi häbiväärne sündmus — eesti diviisi komandöri reetur Riti ja koos temaga veel mõne kodumaa reeturi üleminek punaste eesti väeosade staapide juhtivast koosseisust valgete poolele. Seda kasutas valge-eestlaste juhtkond täiel määral. Saanud täpsed andmed Punaarmee väeosade jõududest ja paigutusest, koondas ta oma vägede löögirühmituse meie väeosade kõige nõrgemasse lõiku, ja alustanud 24. mail 1919 üldpealetungi, vallutas 26. mail Pihkva.

Väikese reeturite grupi äraandlikkus põhjustas rohkesti muret, kuid see ei suutnud murda eesti diviisi võitlejate ja juhtiva koosseisu kõrget võitlusvaimu. Seda tõendas ka 1919. aasta 12.—14. juunil Porhovi linnas toimunud eesti diviisi sõjameeste 2. parteikonverents. Kõik diviisi väeosade delegaadid häbimärgistasid oma esinemistes reetureid ja kinnitasid konverentsil diviisi väeosade võitlusvõimet, kogu isikliku koosseisu ustavust revolutsioonile. Delegaadid tõotasid pesta selle häbipleki eelseisvais uutes lahingutes valgekaartlaste purustamisel. Oma ustavust revolutsioonile tõendasidki soldatid ja komandörid kõige paremini edaspidistes rohkearvulistes lahingutes Pihkva vabastamisel valgekaartlikest jõukudest, Dvinski kaitsel ja Denikini purustamisel.

Kuid tunduvate kaotuste tõttu ja vajaliku täienduse puu-

Eesti Kütidiviisi soomusrong Pihkva-Võru rindelõigus 1919. aastal.

dusel formeeriti eesti diviis 9. juunil 1919 ümber üksikuks eesti brigaadiks.

Pihkva rindelõigus võtsid eesti brigaadi sõjamehed koos Punaarmee teiste väeosadega 1919. aasta juunis-augustis osa kolmest üldpealetungist Pihkvale. Neid haarati samuti kaasa ka kulaklik-valgekaartlike jõukude likvideerimisele meie selle rindelõigu väeosade tagalas.

Kui kaks esimest üldpealetungi ei andnud täielikku edu, siis 1919. aasta 16. augustil alustatud kolmas üldpealetung lõppes nii valge-eestlaste väeosade kui ka Balahhovitši valgekaartlike jõukude täieliku purustamisega. 25. augustil 1919 Pihkva vabastati. Pihkva lähistel pidasid punased eesti väeosad mitu päeva kestnud ägedaid lahinguid, eriti 23.—25. augustil Tšerehha jõest ülemineku koha pärast. Budniki ja Priboroki külad jõe vasakul kaldal käisid mitu korda käest kätte, täägi- ja käsitsivõitlused järgnesid üksteisele. Lõpuks suudeti need tähtsad punktid, millede hõivamine kindlustas Tšerehha jõest ülemineku, valgekaartlastest puhastada. Väga raske ülesanne oli vastase lakkamatu suurtükitele all ujuksilla ehitamine üle jõe. 5. eesti kommunistliku polgu mehised sapöörid oma komandöri sm. Julius Metsavase otsesel juhtimisel täitsid aga selle raske lahinguülesande hiilgavalt ja kindlustasid väeosade edasiliikumise. Pihkva vabastamise eest kinkisid Pihkva töölised eesti polkudele punalipud.

Selleks ajaks oli olukord muutunud keerukaks Läänerinde Dvinski lõigus, kus XV armee 4. diviisi väeosad ei suutnud enam avaldada vajalikku vastupanu valgepoolakate ülekaalukaile jõududele, kes püüdsid vallutada Dvinskit. XV armee juhataja käskkirjaga 29. augustist 1919 saadeti 4. diviisile toetuseks eesti brigaad. Brigaadi väeosade üleviimine toimus kiiresti ja organiseeritult. Esimene ešelon 1. eesti (Tallinna) polgu allüksustega lahkus Tšerskaja jaamast 30. augustil ja 4. septembriks oli juba kogu brigaad Dvinski rindelõigus. Eesti sõjamehed söötsid otse ešelonist lahingusse ja likvideerisid Dvinski ohu. Sellel rindelõigul pidasid punased eesti sõjamehed palju lahinguid valgepoolakate leegionide vastu. Kuid jõudude ülekaal oli ikkagi vastase poolel, kes kogus jõude Dvinskile uuelöögi andmiseks. Valgepoolakate pealetung algas 1919. aasta 27. septembri koidikul jõudude ja tulevahenditega, mis mitmeti ületasid eesti brigaadi jõud ja tulevahendid. See oli raskeks tuleprooviks. Kogu päeva kest-

6. Eesti Kommunistliku Kütipolgu staap ja juhtiv koosseis
(1919. a. juulis).

sid verised lahingud. Valgepoolakatel oli üle 20 suurtüki, neist osa kaugelaske-suurtükid, samal ajal kui eesti brigaadil oli kõigest seitse 3-tollist suurtükki. Peale selle oli valgepoolakatel 7 tanki, milledega eesti sõjamehed kohtusid esmakordselt. Kuid see ei murdnud meie sõjameeste ja komandöride kõrget võitlusvaimu. Käsitsilahingud kestsid kaua, eriti Grivka silla — Dvinaast ülemineku koha rajoonis. Et takistada valgepoolakate juurdepääsu linnale, purustati sild meie suurtükiväe poolt. Ja seda vaatamata sellele, et pärast selle ainukeses silla hävitamist ei jäänud eesti brigadi väeosadele teed taandumiseks, välja arvatud üks ebakindel ujuksild, mis oli ehitatud eelmisel päeval brigadi jõududega. Valgepoolakate löögid tugevnesid ja nende tagasitõrjumiseks ei jätkunud enam jõudu. Eesti sõjamehed võitlesid viimase võimaluseni mehiselt ja ennastsalgavalt. Nad kandsid suuri kaotusi, kuid kaitsesid Dvinski.

Dokumendid räägivad sellest ebavõrdsest võitlusest järgmist.

XV armee poliittees 30. septembrist 1919 on öeldud: «Lahinguis 27. septembril kandis eesti brigaad, 1., 2. ja 3. eesti polk, määratu suuri kaotusi surmasaanute, haavataute ja vangilangenute näol. Paljud punaarmeelased ja

Eesti Ratsapolgu võitlejad Pihkva rindelõigus (1919. aastal).

komandörid lasksid end maha, et mitte vangi langeda. Paljud ujusid täies varustuses üle jõe...»

Käskkirjas nr. 51 2. oktoobrist 1919 eesti brigaadi väeosadele on öeldud:

«Avaldan kõigile brigaadi osadele Dvinski kangelasliku kaitsmise eest 27. septembril k. a. teenistuse nimel tänu, märkides seejuures 5. eesti polgu 1. pataljoni erilist vaprust ja ennastsalgavust silla kaitsmisel. Au ja igavene kuulsus seltsimeestele, kes langesid teisel pool jõge Dvinski lähistel. Olgu meile eeskujuks 1. polgu roodukomandöri sm. Kreisi, 3. eesti polgu 6. roodu komandöri sm. Brenneri ja 2. eesti polgu roodukomandöri sm. Jalassoni ennastsalgavus, kes jäid oma postidel lõpuni ustavaks revolutsioonile, ja nähes oma roodude hukkumist ning mitte soovides imperialistlike jõukude kätte langeda — lasksid end maha. Au revolutsiooni kangelastele ja igavene kuulsus langenutele! Surm vaenlasele, seltsimeeste veri nõuab kättemaksu.»

Vaatamata suurtele kaotustele oli brigaadi väeosade meeoleu kindel ja võidutahteline. Pärast Dvinski kaitsmist määrati eesti brigaadile lühiajaline puhkus, mis oli vajalik brigaadi kordaseadmisk, et astuda uuesti lahingusse.

1919. aasta septembri lõpul sai teatavaks, et Üksik Eesti Brigaad on uuesti muudetud diviisiks ja et tal seisab ees üleviimine Lõunarindele Denikini vastu. Selle teate võtsid sõjamehed ja komandörid vastu vaimustusega, seda enam, et enne seda oli mõningates kõrgemates staapides pikemat aega avaldatud arvamust eesti brigaadi kui Punaarmee rahvusliku väekoondise laialisaatmise vajadusest.

Enne saatmist Lõunarindele toimus 4. oktoobril 1919 2. eesti polgu aastapäeva pühitsemine. VK(b)P Eesti Sektsioonide Büroo poolt anti polgule üle punane lipp. Selleks ajaks anti autasustatud võitlejatele ja komandöridele kättevõltsuse autasud Pihkva vabastamislahinguis üles näidatud mehisuse ja kangelaslikkuse eest. Üldse autasustati Punalipu ordeniga 26 punaarmeelast ja komandöri.

8.—11. oktoobril 1919 sõitis eesti brigaad Lõunarindele, välja arvatud ratsaväepolk ja 4. patareid, kes jäid Läänearindele, et osa võtta lahinguist Judenitši purustamisel.

Brigaadi üleviimine toimus organiseeritult. Selleks ajaks oli olukord Lõunarindel muutunud ohtlikuks. Denikini valgekaartlikel jõukudel oli korda läinud hõivata kogu

Grupp 5. Eesti Kommunistliku Kütipolgu võitlejaid tollaegses vormiriietuses (Dvinski rindel 1919. aastal).

Ukraina ja liikudes edasi vallutasid nad Orjoli ning lähenedes Tuulale, kes varustas meie armeed padrunite, vintpüsside ja kuulipildujatega. Vaenlane püüdis kiiresti Moskvasse jõuda. Oli vaja mitte ainult peatada, vaid ka purustada Denikin. Trotski kui Lõunarinde desorganiseerimise peasüüdlane tagandati Punaarmee operatsioonide juhtimiselt lõunas ning Denikini purustamine pandi partei Keskkomitee poolt seltsimeestele Stalinile, Vorosilovile, Ordžonikidzele ja Budjonnoile. Lõunarindele suundus kiire korras uusi Punaarmee väeosasid, tuhandeid vabatahtlikke noorte hulgast. Eesti väeosadesse, mis koondati 14. oktoobriks 1919 täielikult Hotõnetsi jaama rajooni (Brjanski—Orjoli raudteel), saabus samuti uut täiendust. Eesti brigaadi moodustamine kahebrigaadiliseks diviisiks viidi lõpule 2—3 päeva jooksul ja juba 15. oktoobriks oli diviis täielikult lahinguvalmis.

17. oktoobril 1919 viidi eesti diviis Lõunarinde juhataja reservist üle XIV armee operatiivsesse alluvusse ja hargnes pealetungiks Sergejevskoje—Bogdanovka—Užarovka joonele ülesandega vabastada Orjoli linn valgetest. Diviisi tegevust toetasid soomusrong «Jermak Timofejevitš» ja soomusautosalk nr. 22. Eesti diviisist vasakul pool tegutses

9. laskurdiviis, parempoolseks naabriks aga oli punane läti diviis.

1919. aasta 20. oktoobril kell 3.10 läksid eesti diviisi väeosad üle otsustavale pealetungile, purustasid ja paiskasid laiali valgete eelväeosad ning tungisid pärast 4—5 tundi kestnud ägedat lahingut, mis toimus juba linna otsestel lähistel, Orjoli. Esimesena sisenes linna 5. eesti polk, seejärel aga teised eesti ja läti diviisi väeosad.

Valged olid peremehetsenud Orjolis kõigest 7 päeva. Kuid isegi selle lühikese aja jooksul jõudsid nad metsikult arveid õiendada linna töolistega ja nõukogude aktivistidega. Maha lastud ja surnuks piinatud nõukogude inimeste laipu leidis kõikjal: tänavail, majahoovides ja isegi vanglas. Need maeti revolutsiooniliste auavaldustega vennashauda. Matustest võtsid osa ka eesti diviisi esindajad, kes andsid valgekaartliku terrori süütute ohvrite kalmul töotuse nende eest kätte tasuda. Leinarongi saatis üks Tallinna eesti polgu pataljon.

Pärast Orjoli vabastamist läks eesti diviis uuesti Lõunarinde juhataja reservi. Kuid seoses vastase üleminekuga vastupealetungile, alustas diviis juba 22. oktoobril aktiivset lahingut valgete rünnaku tagasitõrjumiseks lõuna pool Orjoli. Nagu teada, andis Denikin neil päevil oma vägedele käsu vallutada uuesti Orjol. Ta isegi teatas oma imperialistlikele peremeestele, et Orjol on juba tagasi võetud. Kuid see oli hädavarestest kindrali tühipaljas hooplemine. 1919. aasta 24. oktoobril vabastas XIII armee löögigrupp, sealhulgas ka läti diviis, lõplikult Kromõ linna. 25. oktoobrist 1919 XIII armee koosseisu üle viidud eesti diviisile anti käsk purustada valgete Orjoli grupeering, mis koosnes 1., 2. ja 3. Kornilovi polgust, kahest soomusrongist ning tugevaist suurtükiväeosadest ja muudest lahinguvahenditest. See ülesanne täideti pärast neli päeva kestnud väga visasid lahinguid põhiliselt 29. oktoobriks ning diviis liikus lahinguid pidades temale antud suunas Kurski poole. Eriti ägedaid lahinguid pidasid diviisi väeosad Ponõri jaama rajoonis. Need kestsid kaks ööpäeva ja lõppesid valgete purustamisega. Eesti diviis purustas Ponõri jaama juures täielikult valgete 3. Kornilovi polgu.

1919. aasta 10. novembriks toimus Lõunarindel murrang Punaarmee kasuks. Valgekaartlaste «vabatahtlike armee» taganes paanikas.

12.—13. novembril 1919 abistasid eesti diviisi väeosad ka

oma parempoolset naabrit — läti diviisi. Hoopidega Glebovo—Fateži suunas läti diviisi vastu tegutsevate valgete grupeeringu tiivalt ja tagalast tekitasid eesti diviisi väeosad suurt kahju kindral Kutjopovi korpuse 1. ja 2. Kornilovi polgule.

16. novembril 1919 sai eesti diviis käsu purustada valgete Kurski grupeering, mis koosnes neljast jalaväepolgust, suurtükiväest ja neljast tankist, mida toetasid soomusrongid. 9. laskurdiviisile anti käsk mööduda Kurskist ida poolt ja lõigata ära Kursk—Belgorodi raudtee valgete tagalas, läti diviisile anti käsk vallutada Kursk lääne poolt.

Pealetung algas 17. novembri hommikul ja kella 16-ks samal päeval lähenesid eesti diviisi väeosad lahingutega Kurskile. Pärast kaks tundi kestnud meie suurtükiväe tuld said valgete soomusrongid tugevasti vigastada ja taandusid linna, peagi hakkasid taganema ka vastase jalaväeosad. 1919. aasta 17. novembri öösel vastu 18. novembrit tungisid eesti diviisi väeosad Kurskisse. Selleks ajaks lõikasid XIII armee 9. ja 3. laskurdiviisi väeosad ära Kursk—Belgorodi raudtee Polevaja jaama rajoonis, mis aitas suuresti kaasa Kurski operatsiooni edule. Kurskisse olid valged sunnitud maha jätma suure hulga lahinguvarustust ja transpordivahendeid. Saadi trofeedena ligi 800 raudteevagunit ja platvormi, 30 vedurit, üks soomusrong, ešelon inglise tanke, riide- ja muud sõjavarustust, palju suurtükke, kuulipildujaid ja laskemoona. Vangi võeti ligi 2000 meest, kes olid jäänud ešelonidesse, kuna taganemistee oli ära lõigatud.

Kirjeldamatu rõõmu ja juubeldusega võttis Kurski proletariaat vastu oma vabastaja — Punaarmee. Moskva väravad, mille kaudu veel 18. novembri hommikul tuli linna mõningaid Punaarmee väeosi, olid ehitud punaste lippude ja tervitusloosungitega.

Pärast Kurski vabastamist jätkas eesti diviis koos teiste Punaarmee väeosadega vastase jälitamist, kes nüüd kiire korras taganes.

1919. aasta 24. novembril anti eesti diviisi koosseisu veel üks, XIV armee koosseisust eraldatud üksik laskurbrigaad sm. Pavlovi juhtimisel. Nüüd hakkas eesti diviis tegutsema juba 3-brigaadilisena, koosnedes üheksast laskurpolgust ning vastavatest suurtükiväeosadest ja teistest allüksustest. Selles uues koosseisus ning temale juurde antud kolme soomusrongiga ja hävituslennukite salgaga purustas eesti

diviis valgete tugeva grupeeringu Belgorodi rajoonis (valgete kolm Markovi polku, 1. ja 2. Aleksejevi polk, 1. ja 2. koondpolk ja Musta mere ratsaväepolk) ning vabastas 1919. aasta 7. detsembril Belgorodi linna. Belgorodi vabastamislahinguis tegutses hästi diviisi 3. brigaad sm. Pavlovi juhtimisel, mis koosnes peamiselt ukrainlastest. See vennasbrigaad näitas oma kõrgeid lahinguomadusi ka järgnevais rohkearvulistes lahingutes Donbassi vabastamisel valgetest ja Denikini purustamisel Krimmi lähistel.

Donetsi basseini vabastamisel ei olnud Denikini polkude purustatud riismed enam suutelised osutama kuigivõrd tugevat vastupanu. Nad põgenesid paanikas, esines valgete soldatite massilist vangiammist, kes ei tahtnud enam sõidida valgete kindralite ja nende imperialistlike pere-meeste meelega. Sel lahinguperioodil olid eesti diviisi vahetuiks naabriteks: vasakul — 42. laskurdiviis, paremal — 46. laskurdiviis. Kuid otsustavat osa Donbassi vabastamisel etendas kuulsusrikas Budjonnõi ratsaarmee, kes oma kiirete retkedega valgete tagalasse purustas ootamatult ja demoraliseeris seal valgekaartlikke väeosi, vallutas tähtsad sõlmpunktid ja kiirendas sellega valgete kindralite lõplikku purustamist.

1920. aasta 7. jaanuaril jõudsid eesti diviisi väeosad välja Aasovi mere rannikule Mariupoli linna ja mõnede teiste rannikuasulate piirkonnas. Mariupolis, kuhu esimesena sisenesid 42. laskurdiviisi väeosad, saadi rohkesti trofeesid nii sõjamoona kui ka toiduainete ladude näol. Kõik toidukaubad laaditi rongile ja saadeti Moskva ning Petrogradi.

Selleks ajaks vabastasid Lõunarinde väed valgetest Rostovi ääres, Berdjanski (Ossipenko), Taganrogi, Krementšugi, Verhnedneprovski ja Jekaterinoslavi ning lähenesid Nikolajevile ja Odessale. Denikini «vabatahtlike armee» purustati. Tema riismed taganesid Krimmi.

Lahinguist kokkuvõtet tehes märkis J. V. Stalin Lõunarinde armeede juhatastele antud käskkirjas 10. jaanuarist 1920: «Lõunarinde vägedele antud põhiülesanded — vaenlase vabatahtlike armee purustamine ning Donetsi basseini ja lõunapiirkonna kontrrevolutsiooni peamise kolde, Rostovi vallutamine — on täidetud. Talvel sügavas lumes ja pakases peale tungides ning kõiki raskusi võites käisid rinde vaprad väed kahe ja poole kuu jooksul visade lahin-

gutega Orjoli joonelt kuni Aasovi mere kallasteni ära üle 700 versta. Vastase vabatahtlike armee, keda toetas Mamontovi, Škuro ja Ulagai ratsavägi, on puruks löödud ja tema riismed põgenevad mitmes suunas...»

Pärast lühikest puhkust liikus eesti diviis 1920. aasta 19.—20. jaanuaril rännaku korras Pologi — Orehhovo — Guljai Pole rajooni Mahno jõukude likvideerimiseks. Need jõugud paistsid silma suure visaduse poolest, kuna nad said toetust kulakute ja talurahva rikkama osa poolt Ukraina külades. Nad ei astunud võitlusse Punaarmee regulaarväeosadega, vaid tegutsesid nende tagalas, riisusid sõjalaadungeid, tapsid nõukogude inimesi. Seepärast oli nende jõukude likvideerimine üks Lõunarinde juhatuse esmajärjekordseid ülesandeid. Selleks ajaks pöördus diviisi tagasi ka eesti ratsaväepolk pärast Judenitši lõplikku purustamist Petrogradi rindel.

Mahno jõukude vastu teostas eesti diviis täies koosseisus operatsioone kuni 1920. aasta 15. veebruarini, taastades jõukudest puhastatud piirkondades revolutsioonilise korra.

1920. aasta jaanuarilahingus kihutasid XIII armee väeosad, nagu teada, valged minema Perekopist ja Genitšeskist, kuid Krimmi tungida neil ei õnnestunud selleks vajalike jõudude puuduliku koondamise tõttu. Aktiivne sõjategevus Perekopi ja Krimmi maakitsuse piirkonnas ajutiselt vaibus. Sel ajal kogus Krimmis jõude kindral Wrangel. Viimasele ja panide Poolale tegid välismaised imperialistid oma viimase panuse. See oli Entente'i kolmanda sõjakäigu alguseks Nõukogude Venemaa vastu.

Et mitte lasta valgeil kindlustuda järvedevahelises rajoonis (maakitsus Sivaši ja Perekopi lahe vahel), otsustas XIII armee juhatuse seal piirkonnas ette võtta üldpealetungi ja edu puhul tungida Krimmi. See tehti ülesandeks eesti diviisile. Sel eesmärgil viidi eesti diviisi 1. ja 3. brigaad Orehhovo — Guljai Pole rajoonist üle järvedevahelisesse rajooni lõuna pool Perekoppi, kus nad 1920. aasta veebruari lõpul vahetasid välja punaste kasakate 8. ratsaväediviisi väeosad. Eesti diviisi operatiivsesse alluvusse anti veel 138. brigaad ja 46. laskurdiviisi ratsaväe koondpolk. Sellele grupeeringule tehtigi ülesandeks lüüa vastane välja järvedevaheliselt alalt ja tungida Krimmi. Teisele grupeeringule, mis koosnes 46. diviisi kahest brigaadist ja 13. ratsaväebrigaadist, tehti ülesandeks koonduda Tšongari silla juurde (Tšongari poolsaarel), purustada valgete gru-

peerling lõuna pool Tšongari silda ja arendada edasist pealetungi Džankoile.

Operatsioon algas 1920. aasta 8. märtsi hommikul. Eesti diviisi väeosad, keda oli lahingute käigus tugevdatud 8. ratsaväediviisi väeosadega, murdsid läbi valgete kaitse ja vallutasid sama päeva õhtuks vastase Jušuni kindlustatud positsioonid Krimmis. Samaks ajaks liikusid 46. diviisi väeosad Tšongari poolsaarel kuni Tšongari sillani, kuid edasi tungida ei suutnud. See asjaolu andis vastasele võimaluse paisata osa reservidest Džankoist eesti diviisi ja 8. ratsaväediviisi väeosade vastu Jušuni positsioonide rajoonis. Puhkes äge lahing, mis kestis lakkamatult kuni 11. märtsi keskpäevani. Suurte kaotuste tõttu, samuti lahingu käigus ratsaväe oskamatu kasutamise ning läheduses reservide absoluutse puudumise tõttu olid eesti diviisi ja 8. ratsaväediviisi väeosad sunnitud taanduma raskete kaotustega. Oieti läbi mõeldud, kuid halvasti ette valmistatud operatsioon (ei olnud koondatud niisuguse vastutusriikka operatsiooni jaoks küllaldaselt arvul jõude) ei andnud tulemusi. See oli XIII armee juhtkonna tõsine viga, samasugune viga, mida V. I. Lenin märkis jaanuarilahingute suhtes samas rajoonis. 13. märtsil hõivasid valged uuesti järvedevahelise rajooni, vallutasid Pereköpi ja ulatusliku piirkonna põhja pool Perekoppi. Neis ja järgnevais lahinguis kandsid eesti diviisi väeosad suuri kaotusi, kuid võitlesid viimase võimaluseni.

1920. aasta aprillis lakkas eesti diviis kui Punaarmee iseisev rahvuslik väekoondis olemast. Osa tema isiklikust koosseisust anti üle 46. laskurdiviisile, teine osa Ukraina nõukogude tööarmeele. Diviisi ratsaväe ja suurtükiväe allüksused jaotati mitmesuguste teiste Edelarinde väeosade vahel.

Neis väeosades pidasid eesti sõjamehed ja komandörid rohkearvulisi lahinguid Wrangeli purustamisel kuni Krimmi täieliku puhastamiseni valgetest 1920. aasta novembris. Valgete purustamisest võtsid mõned endised eesti väeosad osa ka Ukraina nõukogude tööarmee koosseisus. Nii võtsid endise 1. Tallinna polgu võitlejad Ukraina tööarmee 7. polgu koosseisus V. Pussi juhtimisel osa lahinguist Hersoni linna vabastamisel valgetest. Teised endised eesti väeosad täitsid tööarmee koosseisus ülesandeid vilja rekvireerimisel kulakuilt, samuti teostasid rohkearvulisi operatsioone banditismi likvideerimisel Bogoduhhovi, Romodani, Poltaava,

Mirgorodi, Krasnogradi linna rajoonis ja mõnedes teistes Ukraina rajoonides kuni meie maa üleminekuni rahulikule olukorrale.

Neis lahingutes nõukogude võimu kehtestamise perioodil, tema kindlustamise ning rohkearvuliste välis- ja sisevaenlaste eest kaitsmise perioodil täitsid eesti töörahva mehised pojad ja tütreid auge oma patriootilise kohustuse.

Igavene au võitlejatele, kes andsid oma elu selles tänuväärses ja ennastsalgavas võitluses meie suure sotsialistliku isamaa eest!

Иоганнес Яковлевич Типнер
О БОЕВОМ ПУТИ ЭСТОНСКИХ
ЧАСТЕЙ КРАСНОЙ АРМИИ
(1917—1920 гг.)

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja F. L õ p p

Tehniline toimetaja L. U u s p õ l d

Korrektorid M. A m o n ja S. A r o n

Ladumisele antud 10. VI 1957. Trükkimisele antud
2. VIII 1957. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 2,5. For-
maadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 2,05. Arvutus-
poognaid 2,15. Trüklarv 3000. MB-04898. Tellimise nr. 1728.
Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Vallikraavi tn. 4.

Hind 50 kop.

50 kop.

A-21661

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00337124 4